

HALK ANLATMALARINDA “SANDIĞA KOYARAK DENİZE ATMA” MOTİFİ ÜZERİNE

Yrd.Doç.Dr. Esmâ ŞİMŞEK

Kullanılış gayesine göre, bazen genç kızların çehizinin, bazen de çeşitli eşyaların veya mutfaktaki yiyeceklerin saklandığı sandık, bazı durumlarda da ölüme mahkûm edilen insanların kapatıldığı yer olmuştur. Ölüm ise, bir insana verilebilecek belki de en büyük cezalardan biridir.

Halk edebiyatının anlatmaya dayanan (narrative) türleri içerisinde yer alan destan, masal, efsane ve halk hikâyelerinde, değişik sebeplere bağlı olarak kahramanların sandığa kapatıldığını görmekteyiz. Özellikle halk hikâyesi ve destanlarda manevî gücü, akli sembolize eden “**ak saçlı ihtiyar**” gidilen yerlere özel sandıklar içerisinde götürülerek, yapılan işlerde, onun fikir ve tecrübe-lerinden istifade edilir.¹ Bazen de, kaçırılan kahramanlar bu sandıklarda saklanır (Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi).²

“Sandığa koyarak denize atma” motifi de, bu uygulamaya bağlı olarak ortaya çıkmış bir düşünce olabilir. İlk örneklerini mitolojide ve Hz. Musa’nın doğumu hadisesinde gördüğümüz bu motifin kullanılış sebebi de yerine göre değişiklikler arz etmektedir. Bir veya iki insanın bir sandığa konulup denize bırakılmasının sebeplerini, tesbit edebildiğimiz metinlerden hareketle şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ölümden Kurtarmak Gayesi ile Sandık İçerisinde Denize Atma

2. İstenilmeyen Bir İşten Dolayı Kahramanı Cezalandırmak Gayesi ile Denize Atma

a) Evlenmeden Hamile Kalan Genç Kız Bu Şekilde Cezalandırılır

b) Baba, Birbirini Seven Gençlerin Aşkına Mani Olmak için, Her İkisini de veya Sadece Erkeği Denize Attırır

c) Hain Akrafa (Üvey anne, kardeş), Kışkandığı veya Sevmediği Yakınını Yok Etmek İster

ç) Diğerleri

3. Kahramanın, Kendi isteği ile Özel Bir Sandık içerisinde Denize Atılması

4. Düşmanlardan Korunmak Gayesi ile Denize Atılma

Şimdi de, bu maddeleri örnekleriyle inceleyelim:

1. ÖLÜMDEN KURTARMAK GAYESİ İLE SANDIK İÇERİSİNDE DENİZE ATMA:

Bu bölümün en güzel örneğini, Hz. Musa ile ilgili kıssada bulabiliriz. İlgili bölümde; Firavun, rüyasında Beytü’l Mukaddes tarafında bir ateşin zuhur edip, Mısır’da Kıbtîlerin evlerini yaktığını; fakat Benî İsrail’den hiç kimsenin evinin yanmadığını görür. Bu rüya, Benî İsrail’den bir çocuğun doğup Firavun’un mülkünün zevâline sebep olacağı şeklinde yorumlanır. Bunun üzerine Firavun, Benî İsrail’den doğacak erkek çocukların öldürülmesini emreder. Musa dünyaya

gelince, anası onu bir sandığa koyarak Nil'e bırakır. Firavun'un zevcesi Asiye, onu alıp büyütür.³

Bir başka rivayete göre de Firavun, fazla çoğaldıkları için İsrailoğulları'ndan doğan erkek çocukların öldürülmesini emretmiş, Musa'nın annesi de, çocuğunu öldüreceklerini anlayınca, onu etrafı ziftle kaplı bir sepet içine koyup Nil nehrine atmıştır.⁴

Bu hadise, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de de anlatılmaktadır. Tevrat'ta: "Ve Mısır kralı, birinin adı Şifra ve öbürünün adı Pua olan İbrânî ebelerle söyledi ve dedi: İbrânî kadınlar için ebelik hizmetini yaptığımız ve onları doğurma iskemlesi üzerinde gördüğünüz zaman, eğer bir erkek çocuksa, onu öldüreceksiniz; fakat kız ise, o yaşayacaktır..." (Çıkış-I / 15-16). "Ve Levi evinden bir adam gitti ve bir Levi kızını aldı. Ve kadın gebe kalıp bir erkek çocuk doğurdu; ve onun güzel olduğunu gördü ve üç ay onu gizledi. Ve onu artık gizleyemeyince, onun için sazdan bir sepet alıp harç ve ziftle sıvadı; ve içine çocuğu koyup, ırmağın kenarında sazlığın içine bıraktı. Ve kız kardeşi, ona ne olacağını bilmek için ırmağa indi ve onun kızları, ırmağın kenarında yürüyorlardı; ve sazlık arasında sepeti görüp, onu getirmek için cariyesini gönderdi. Ve onu açıp çocuğu gördü ve işte çocuk ağlıyordu. Ve ona acıyıp dedi: Bu İbranîlerin çocuklarından biridir." (Çıkış-II/1-6)⁵ şeklinde ifade edilir.

Aynı konu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir: "Musa'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."

(Musa (a.s.)'ın annesi, Firavun'un diğer erkek çocuklar gibi kendi oğlunu

da öldürmesinden endişe ediyordu. Bu yüzden yukarıdaki ayette belirtilen ilâhi işarete uyararak, oğlunu denize veya Nil nehrine bıraktı. Karısı Asiye ile bahçesinde gezinen Firavun, suda gördüğü sandığı çıkarttırıp içindeki çocuğu görünce şaşırıldı. Ayette belirtildiği gibi, Allah'ın Musa'ya bir lütfu olarak, çocuğa karşı garip bir sevgi hissetti. Hz. Musa'nın ablası, kardeşine ne olduğunu araştırıp, soruştururken, ona bir süt annesi arandığını öğrendi. Bunu fırsat bileerek Firavun'un sarayına gitti.)"

(Tâ hâ - 39)

"Hani, kız kardeşin gidip, 'Ona bakacak birini size bulayım mı?' diyordu. Böylece seni, gözü gönlü mutluluk olsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemedim geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra, takdire göre (bu makama) geldin ey Musa!"

(Tâ hâ -40)

"Musa'nın anasına; Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil Nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik. Nihayet Firavun ailesi onu yitik çocuk olarak (nehirden) aldı. O, sonunda kendileri içi bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler. Firavun'un karısı (sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına:) Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz, dedi. Halbuki onlar (işin sonunu) sezemiyorlardı. Musa'nın anasının yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı. Eğer biz, (vâdimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, ne-

redeyse işi meydana çıkacaktı. Annesi, Musa'nın ablasına: Onun izini takip et, dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”

(Kasas - 7-11)

Hadisenin Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'ta anlatılış şekli birbirine yakındır. Her ikisinde de Firavun'un, İsrailoğulları'ndan doğacak erkek çocuklarının derhal öldürülmesi için emir çıkarması ve Musa doğduktan sonra annesinin onu bir sepete veya sandığa koyarak Nil Nehrine / denize bırakması ortakdır. Her ne kadar Tevrat'ta çocuk (Musa), sandık yerine sepete konuluyorsa da, sepetin etrafının ziftlenmesi, onun da sandık kadar su geçirmeyen ve koruyucu nitelikte olduğunu göstermektedir.

Burada, belirtmemiz gereken bir husus vardır. Birçok masal ve halk hikâyesinde olduğu gibi, Hz. Musa'nın denize veya Nil nehrine terkedilmesinin sebebi de onu öldürmek için değil, bilâkis ölümden kurtarmak içindir. Neticede, Hz. Musa, suya atılarak ölümden kurtulur.

Bu kıssanın bir benzeri de, Tunçeli'nin Hozat ilçesinde anlatılan; “Bir Devrin Padişahı “ adlı masalda görülmektedir. Masalda, herkesin “Allah” diye taptığı adam, hocaya ne zaman öleceğini sorar. Hoca da o yıl doğacak olan bir çocuğun elinden öleceğini söyler. Adam, doğacak bütün çocukların öldürülmesini, kızlara ise dokunulmamasını emreder. Her yer aranır, sadece bu adamın komşusu Davud'un hanımının hamile olduğu tesbit edilir. Durumu bilen kadın, çocuğu dünyaya getirince, sandığın içine yerleştirerek, bir hamal çağırıp, suya atmasını söyler. Ancak, hamal, deniz yerine yukarıda zikredilen adamın havuzuna atar. Adam, bu çocuğu önce öldürmek isterse de etrafındakilerin sözü ile fikrinden vazgeçip, kimi emerse ona evlat

vereceğini söyler. Çocuk, Davut'un evinde kalır.

Büyüdüğünde müslüman olan ve bütün putları kıran çocuk, bu adamın ayağındaki sineği öldürmek isterken, onu da öldürür. Böylece, kehanet gerçekleşmiş olur.⁶

Birçok yönüyle, Hz. Musa ile ilgili kıssanın masallaşmış şekli olan bu metinde de, ölüme mahkum olan çocuğun sandık içerisinde suya atılması, onun kurtuluşu olmuştur.

Yunan Mitolojisinde de, Hz. Musa kıssasını hatırlatan bir destan (Perseus Destanı) vardır: Sihirbazlar, Argos kralına, kızı Danae'den olacak bir çocuğun kendisini öldüreceğini söylerler. Kral, kızını, sadece tepesindeki delikten hava ve ışık alan ve her yeri demir olan bir odaya hapseder. Zeus, bir “altın yağmuru” şekline girerek, kızın yanına gider. Kız, Zeus'tan hamile kalıp bir erkek çocuğu dünyaya getirir,

Argos kralı, durumu öğrenince, ikisini de öldürmeye kıyamayarak, bir sandık yaptırıp, ana ile oğlunu içine koyarak denize atırır. Denizde sürüklenen sandığa Zeus yardım eder ve Diktis adlı bir balıkçı tarafından kurtarılır.

Yıllar sonra, bir yarışmada Danae'nin oğlu Perseusun attığı disk, bir ihtiyara çarparak, onu öldürür. Bu ihtiyar, onun dedesidir.⁷

Bir çok yönüyle, Hz. Musa ile ilgili kıssaya benzeyen bu efsanede de, kehanetin gerçekleşmesi engellenememiş, suya atılan çocuk kurtulmuştur.

Azerbaycan sahası ile yurdumuzun muayyen yerlerinde (Sivas, Kars, Osmaniye, Kadirli vs.) anlatılan “Mahmut ile Nigar” (Hal Mahmut) hikâyesinde, kızının Mahmut'u sevmesine karşı çıkan baba, her ikisinin de öldürülmesini emreder. Ancak, gençlerin ölümüne razı olmayan amcaları, belki kurtulurlar ümi-

diyle, ikisinin bir sandığa konulup denize atılmasını teklif eder. Padişah kabul eder. Bir sandık yaptırılır, âşıklar bu sandığa konularak, ağzı ziftle kapatılıp denize atılır. Sandık, sürüklenerek sürüklenerek, yıllar sonra Mansırlı Şahı'nın bağına gelir. Ölmüş olan kahramanlar, Hz. Hızır'ın yardımıyla yeniden canlanırlar.⁸ Hikâyenin diğer varyantlarında, sandıktan ölü olarak çıkarılan âşıkları Karacaoğlan diriltir.⁹

Bu hikâyede de, ölüme mahkum edilen kahramanların sandığa konulup denize atılmasıyla, ölümden kurtuldukları görülmektedir. Bir nev'i, kahramanlara verilen ceza, ölüm şeklinin değiştirilmesiyle mükâfata dönüşmüştür.

"Gül ile Sinaver" masalında da aynı konu işlenmiştir. Kaptan, kendisinin evleneceği kız (padişahın kızı) ile evlat edindiği Sinaver'in evlendiğini görünce çok kızar ve onu öldürmeye karar verir. Kaptanın aklından geçenleri tahmin eden kız: "Bunu denize atacağını biliyorum, buna mani olamam. Ama, öyle bir sandığın içine koyacaksın ki, doktorlar, o sandığın içine kırk yıl su geçmeyeceğine dair rapor verecekler." der. Kızın istediği şekilde bir sandık yapıp, oğlan içine konarak denize atılır. Sandığı bir öduncü bulur ve genci kurtarır.¹⁰

Dikkat edilirse, burada da, öldürmek gayesi ile denize atılmak istenen genç, sandığa konularak atılınca bu cezadan kurtulur.

Neticede, yukarıda verdiğimiz örneklerden hareketle diyebiliriz ki; bu bölümde; "sandığa koyarak denize atma" motifi kahramanı öldürmek için değil, aksine onu ölümden kurtarmak için uygulanmıştır. Öldürülmek istenen kahraman, bu şekilde yeniden hayatına kavuşur.

2. İSTENİLMEYEN BİR İŞTEN DOLAYI KAHRAMANI CEZALANDIR-

MAK GAYESİ İLE DENİZE ATMA

Bu bölümü dört başlık altında inceleyebiliriz:

a) Evlenmeden Hamile Kalan Genç Kız Bu Şekilde Cezalandırılır:

Çeşitli vesilelerle, henüz evlenmeden hamile kalan genç kız; hem ceza vermek gayesi ile, hem de öldürülmeye kıyılamadığı için, bir sandığa konularak denize atılır. Bu bölümün en güzel örneğini, Moğolların ve Cengiz Han'ın atası olan Alan-Kowa ile ilgili rivayette görmekteyiz. Ancak burada, Alan-Kowa kız değil, eşi ölmüş bir hanımdır. Eşi öldükten bir süre sonra Alan-Kowa'nın odasına bir ışık girer. Kadın, bu ışıktan hamile kalır. Alan-Kowa'nın annesi, kızının hamile olduğunu duyunca telaşlanıp, babasına duyurmamak için, onu bir sandık içerisine kor ve Serûş nehrine atar. Sandığı Dürülük ilinden Dam - Buga ve Duway bulur. Kadının, kırk gün sonra bir oğlu olur.¹¹

Bir başka rivayete göre de Cengiz Han'ın anne tarafından atası olan Altın Han'ın Ülemelik adında çok güzel bir kızı vardır. Ülemelik, etrafı kapalı olan bir kulede, pencereden güneşe bakınca hamile kalır. Altın han ile hanımı bu durumdan utanıp, kızlarının yanına kırk kız daha vererek, bir altın gemiye bindirip denize salarlar. Oğuz Han'ın soyundan Tumavul Mergen, gemiyi bulup, Ülemelik ile evlenir.¹³ Burada, her ne kadar "sandığın" yerine "gemi" geçse de, sonunda yine denize atılma ve bir ceza verme vardır. Bu ceza, namusa getirilen lekenin temizlenmesi için uygulanmıştır.

Yunan mitolojisinin tesiriyle ortaya çıkan "Telephos Efsanesi"nde de aynı durum söz konusudur. Athena tapınağının sahibesi olan ve evlenmemesi gereken kralın kızı Auge, evlerine misafir olarak gelen Mora Yarımadası kralı Ale-

os'dan hamile kalır ve bir çocuğu dünyaya gelir. Durumdan haberdar olan rahipler, bunu yakalayıp, diri diri bir tabutun içine koyarak, ağzını çivilerle sıkıca kapatıp denize atarlar. Tabut, Bergama kıyılarına gelince Kral Mysai'nin adamları tarafından kurtarılır.¹³

“Altın Tas” adlı masalda da padişah; içindeki suyu altına dönüştüren tasma sahip olmak için bir gençle beraber olan ve ondan hamile kalan kızını evden kovunca; cariyeleri bir sandık yaptırıp, kızı içine koyarak Murat nehrine atarlar. Sandığı, bir genç bulur.¹⁴

Verilen bu örneklerde, gayr-ı meşru şekilde hamile kalan genç kıza (kadına) ceza olarak, sandık içerisinde denize atılması uygun görülmüştür. Böylece, evden kovulan kız, kaderiyle başbaşa bırakılarak, çocuğunu başka bir yerde dünyaya getirir.

b) Baba, Birbirini Seven Gençlerin Aşkına Mani Olmak için, Her İkisini de veya Sadece Erkeği Denize Attırır:

Hemen hemen bütün Türk dünyasında bilinen “Tahir ile Zühre” hikâyesini bu bölüme örnek olarak verebiliriz. Zühre'nin babası, kızını vermek istemediği için, Tahir'i bir sandığa koyarak derveye sürgün eder.¹⁵ Hikâyenin Türkistan ve Azerbaycan varyantlarında padişah (Zühre'nin babası), Tahir'in öldürülmesini emreder. Ancak, Zühre cellatlara para vererek, ölüm yerine bir sandığa konularak denize atılmasını sağlar.¹⁶ Kıbrıs varyantında Tahir, sandık yerine bir fiçî içerisinde denize atılır.¹⁷ Böylece, sandık içerisinde denize atılan Tahir, bir müddet sonra bir başka ülkenin padişahının veya paşasının kızları tarafından kurtarılır.¹⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi, “Mahmut ile Nigâr” hikâyesinde de, âşıkların, sandığa konulup denize atılmalarının sebebi, Nigâr'ın babasının bu

beraberliğe karşı çıkmasından dolayı idi.¹⁹

Her iki hikâyede de kahramanların denize atılması, aradaki sevgiye mani olamaz. Tahir, sandıktan kurtulduktan sonra yine Zühre'nin peşinden giderken, Mahmut ile Nigâr da sandıktan çıkarıldıktan sonra, Hz. Hızır veya Karacaoğlan'ın duâsı ile yeniden canlanıp birbirleri ile evlenirler.

c) Hain Akraba (Üvey Anne, Kardeş, vs.), Kışkandığı veya Sevmediği Yakınını Bu Şekilde Yok Etmek İster:

Burada, kahramanların denize atılmasının sebebi, öldürmek veya yok etmek düşüncesinden dolayıdır. Fakat, hiç bir zaman bu arzularına erişemezler. Bir çok masalda olduğu gibi; başta zafere ulaşmış gibi görünen hain, sonunda mağlûp olur.

“Osiris ve İsis” adlı Mısır mitolojisinde, şiddet taraftarı olan Seth, iyiliği ve güzelliği sembolize eden kardeşi Osiris'i ortadan kaldırmak için tuzak hazırlar. Bunun için de Osiris'in ölçülerine göre bir sandık yaptırarak, hile ile onun sandığa girmesini sağlayıp ağzını çivi ile sıkıca kapatır ve alıp bir nehre fırlatır. Nehir, sandığı denize sürükler. Kocasının peşinden giden İsis, uzun maceralardan sonra onu bulur ve ağzına nefes vererek yeniden canlandırır.²⁰

Tıpkı, “Mahmut ile Nigâr” hikâyesinde olduğu gibi burada da, ölen kahraman sandıktan çıkarıldıktan sonra olağanüstü bir şekilde yeniden canlanır.

Yine, geniş bir sahada bilinen “Üç Bacı” masalının da hemen hemen bütün varyantlarında, kışkaç kardeşlerin, yığınlarına aynı kötülüğü yaptığını görmekteyiz. Değişik yörelerde; “Galandar Soltan”²¹, “İçî Padişah”²², “Küçük Kız ve Ablaları”²³, “Üç Bacı”²⁴ ve “Gülükân”²⁵ gibi adlarla anlatılan bu masalda, padişah

hın oğlu ile evlenen üç kız kardeşten ilk ikisi vaadini yerine getiremediği halde, küçüğü sözünde durup, altın perçemli bir oğlan ile inci dişli bir kız çocuğu dünyaya getirince, ablaları bunu kıskanır. Kardeşlerinin yanına bir kedi ile köpek yavrusu koyarak, çocukları bir sandığa kapatıp denize atarlar. (Masalın Kıbrıs varyantında, çocukları denize atan nine-leridir.²⁶) Burada, çocukların denize atılmasının sebebi kıskançlıktır. Tezeler, kız kardeşlerinin, padişahın oğlunun yanında daha kıymetli olmasını engellemek için, ona iftira edip, çocukları da ortadan kaldırmak düşüncesiyle denize atırırlar. Ancak, değişik varyantlarda tüccar (Türkmen), değirmenci (Azerbaycan), çoban (Kıbrıs), balıkçı (Kosova, Elazığ) veya dul bir hanım (Erzincan) tarafından kurtarılan çocuklar büyüdükten sonra, gerçekleri öğrenip babalarına anlatarak, teyzelerinin cezalandırılmasını sağlarlar.

Tunceli ve çevresinde anlatılan “Kaynana” adlı masalda ise cellatlar tarafından değiştirilen mektupları oğlunun yazdığını zanneden anne, gelinini ve iki çocuğunu, içine su geçirmeyen bir sandığa koyarak denize atar. Sandığı bir balıkçı bulur.²⁷

Ashında bu masalda, kötülüğü yapan akrabalarından birisi değildir. Mektupları getirip götürten cellatlardır. Sandığa konulanlarda da farklılık vardır. Daha önceki örneklerde, ya sevgililer, ya da çocuklar denize atılırken, burada anne ve iki çocuğu olmak üzere üç kişi birden atılmıştır. Ama, diğerlerinde olduğu gibi, burada da suya atılan kurbanlar, ölmeden kurtarılmıştır.

“Kuşdilini Bilen Şehzade” veya “İskender” adıyla bilinen masalda ise, kahramanın denize atılmasını üvey anne ister. Üvey anne, kuşların; “Öyle zaman gelecek, oğlunuz Osman padişah olacak;

biriniz eline su dökceksiniz, biriniz de peşkir tutacaksınız.” demesi üzerine çok kızar ve eşine: “Ya benden ayrılacaksın, ya oğlanı kaybedeceksin” diye baskı yapar.

Oğlunu öldürmeye kıyamayan padişah, içine su geçirmeyecek şekilde bir sandık hazırlatıp, oğlunu bu sandığa koyarak denize bırakır. Dalgalar, sandığa vura vura bir kıyıya çıkarırlar. Sandığı motorcular bulur.²⁸ Masalın Azerbaycan varyantında ise, sandık başka bir padişahın ülkesine gider, orada bir balıkçı bulup, genci kendisine evlat edinir.²⁹

Bu örneğimizde, kıskançlık, hainlik ve kadere karşı gelme düşüncesi, gencin denize atılmasına sebep olmuştur. Üvey anne, hiçbir zaman sevmediği oğlunun padişah olacağını, kendilerinin de ona hizmet edeceğini öğrenince, bunu yok etmek istemiştir. Ama, denize atılan çocuk kurtarılarak, masalın sonunda, kuşların söylediği sözler gerçekleşir.

Yukarıdaki örnekleri topluca değerlendirdiğimizde, daha çok üvey anne ve kardeşlerin kıskançlık göstererek kahramanları ortadan kaldırmak, öldürmek gayesi ile sandığa koydurtup denize atırdıkları görülmektedir.

ç. Diğerleri:

“Seyfü’l Mülük” hikâyesinde padişah, oğlunu öldürdüğü zannıyla Seyfü’l Mülük’ü bir sandığa koyarak denize atırır. Peri padişahı genci kurtarır.³⁰ Diğerlerinden farklı olarak, burada, kahramanın suya atılmasının sebebi, bir adamı öldürmesinden dolayıdır. Yani, “kana kan” düşüncesiyle suya atılmıştır. Ancak, suçsuz olduğu anlaşılınca, bir tesadüfle denizden kurtarılır.

3. KAHRAMANLARIN KENDİ İSTEĞİ İLE ÖZEL BİR SANDIK İÇERİSİNDE DENİZE ATILMASI:

Bazı durumlarda kahramanlar, kendi istekleriyle, hatta bizzat kendile-

rinin hazırlattıkları sandıklarla denize atılırlar. Birbirinin varyantı gibi görünen ve değişik bölgelerde; “Padişahın Kızı ve Hüsnü Yusuf”³¹, “Hint Padişahının Kızı”³² ve “Gülbahar”³³ adlarıyla anlatılan masalda padişahın kızı, âşık olduğu genci bulmak için, yanındakilere, kendisini bir sandık içerisinde denize atmalarını söyler. Yalnız, “Hint Padişahının Kızı” adlı masalda, Yemen padişahının oğluna âşık olan kız, içerisinden açılıp kapanan bir kütük yaptırarak, yanına kırk günlük yiyeceğini de alarak suya atılır.

Yukarıda adını verdiğimiz üç masalda da, padişahın kızı, âşık olduğu genci bulmak için sandık içerisinde denize atılır. Sandığın yerine bazen de kütük geçer. Burada herhangi bir ceza veya kötülük yoktur. Denize atılma, intihar etmek gayesi ile de değildir. Kız, âdetâ kaderine teslim olmuştur. Sandık, kendisini nereye sürüklerse oraya gidecektir ve bu şekilde arzusuna kavuşur. Bu yönüyle sandık, kahramanın talihini belirlemeye vâsita olmuştur diyebiliriz.

4. DÜŞMANLARDAN KORUNMAK GAYESİ İLE DENİZE ATILMA:

Kahramanlar, bazen düşmanlar tarafından, öldürülmek kasdıyla sandığa konulup denize atılırken, bazen de düşmanlardan korunmak için, bir sandık içerisinde denize saklanırlar. “Tahir ile Zühre” hikâyesinin Erzurum ve Kars varyantlarında da aynı özellik söz konusudur. Ailesinden çekinen Zühre, Tahir’i bir sandığa koyup, köşkün altındaki bir yere bağlayarak suya bırakır. Böylece, gündüzleri sandıkta saklanan Tahir, geceleri Zühre ile buluşur.³⁴

Bulgaristan Türkleri arasında anlatılan “Saka Güzeli” adlı masalda ise, her ne kadar denize atma motifi olmasa da; vezir, padişahın kızının kötü niyetini anlayınca, kızını sadece içinden açılıp kapanan bir sandığın içerisine koyarak pa-

zarda Saka’ya satar.

Burada, vezirin, kızını sandığa kapatması, onun öldürülmesinden korktuğu içindir. Bu sebeple, konuyla yakından ilgilidir. Masalın devamında kadın, eşinin kendisini öldürmesini engellemek için suya atılır. Hanımına yapılan iftiralara inanan Saka, onu öldürmeye teşebbüs edince, kadın kendisini nehre atar. Nehir, bunu denize sürükler. Balıkçıların ağına takılan kadın, eşinden ve ölümden kurtulur.³⁵

Aslında, bu masalda, hem sandığa kapatma hem de denize atılma vardır. Fakat, birbirinden ayrı iki motif olarak işlenmiştir.

Bu bölümde kahramanlar, bazen düşmanların kötü emeline alet olmamak için, bazen de sevdiklerinden ayrı düşmemek için denize atılmayı göze almışlardır.

Motifin benzeri **Seyahatnâme**’de de geçmektedir. Eserin; “İstanbul’da Marifet Sahibi Üstadlar” bölümünde, Şâdi Çelebi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Erlik davası etti. Murad Han huzurunda dev yapılı bir bostancı, elleri kafasının üstünde olmak üzere, ellerini ve ayaklarını bağlayıp bir meşinli harar içine koydu. Onun da ağzını bağlayarak Saray Burnu’nda denize attılar. Çok geçmeden, deniz yüzüne çıkıp, burnu bile kanamamış olduğu halde Hünkâr’ın huzuruna geldi...”³⁶

Bu örnek de gösteriyor ki, bir sandık içerisinde denize atıldıktan sonra, tekrar sağ sâlim kurtulmada, bir olağan-sütülük ve Allah’ın yardımı vardır.

Bütün bu açıklamalardan sonra, “sandığa koyarak denize atma” motifi hakkında şu sonuca varabiliriz:

1. Bu şekilde denize atılan kahramanlardan hiçbirisi ölmemiştir. Aksine, şanslı tesadüfler sonucu, daha güzel şartlarla karşılaşmış, talihi olumlu yön-

de değişmiştir.

2. Genellikle sandıkların su geçirmeme ve içinden açılıp kapanma özellikleri vardır. Sandığın içerisine kahramanın yiyeceği de konur. Bazı durumlarda, sandığın yerine, sepet, kütük, tabut, fiçı, gemi vs. de geçebilir.

3. Sandığa kapatılan kişi sayısı bir ile üç arasında değişmektedir. Sayı birden fazla olduğu takdirde, bunlar ya iki sevgilidir, ya da iki kardeştir (ikiz de olabilir). Bazen de anne ile çocuklarıdır.

4. Daha çok ölüm kararına bağlı olarak gerçekleştirilen bir uygulamadır ve kahramanı kaderiyle başbaşa bırakma vardır. Diğer bir ifadeyle; "Çıkmadık candan umut kesilmez" kâbilinden, ölüm kararını hafifleterek kahramana şans tanımazdır.

5. Sandık genellikle, içerisindeki kahramanın istediği veya kısmetinin bulunduğu yere kadar sürüklenir. Orada, padişahın oğlu / kızı, çoban, balıkçı, tüccar vs. tarafından kurtarılır.

6. Bu motif, "kadere karşı çıkma" şeklinde de yorumlanabilir. Çeşitli vesilelerle, gelecek hakkında bilgi sahibi olan kişiler, duydukları şeyin gerçekleşmesine mani olmak için bu işi yaparlar, fakat muvaffak olamazlar.

7. Bu motif, sadece Türk halk anlatmalarında olmayıp, beynelmilel bir motiftir.

DİPNOTLAR

- 1 Taberi-i Kebir Tercümesi, C.2, (?), (?), 57.
- 2 Ensar Aslan, *Çıldırılı Aşık Şenlik Hayatı - Şiirleri - Karşılaşmaları - Hikâyeleri*, (Diyarbakır) 1992, 405-406.
- 3 Ali Nihad Tarlan; *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, İstanbul 1964, 257.
- 4 Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, İstanbul 1964, 605-607.
- 5 *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit ("Tevrat" ve "İncil")*, İstanbul 1985, 54-55.
- 6 Songül Günaydın, *Hozat (Tunceli)'tan Derlenen Halkbilimi Ürünleri*, Elazığ 1995, 57-60 (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi).

- 7 M. Necati Sepetçioğlu, *Türk Destanları*, İstanbul 1972, 55.
- 8 Doğan Kaya, *Mahmut ile Nigâr Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Ankara 1993, 26, 44-45, 134-147.
- 9 *Azerbaycan Mehebbet Destanları* (Tert. Edenler: Memmedhüseyn Tehmasib, Tehmasib Ferzeliyev, İsrail Abbasov, Nuredin Seyidov), Bakü 1979, 309-322.
- 10 Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara 1973, 563-573.
- 11 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C.I, Ankara 1989, 414-415.
- 12 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi / Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, İstanbul 1971, C. I, 273-274.
- 13 Yalvaç Ural, *Anadolu Efsaneleri*, Ankara (?), 33-36.
- 14 Ahmet Buran, *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Ankara 1997, 163-165.
- 15 Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983, 48-70, 183-184.
- 16 a.g.e., 53, 68
- 17 a.g.e., 69
- 18 a.g.e., 70.
- 19 Doğan Kaya, a.g.e., 125-138.
- 20 Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji / Metinler - Tahliller*, Kayseri 1995, 62-65.
- 21 Metin Ergun, *Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma*, Erzurum 1988, 259-264, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- 22 Nimetullah Hafız, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştine 1985, 75-78.
- 23 Mehmet Ali Ekrem- Mehmet Ali Hilmiye, *Tepegöz / Dobruca Masalları*, Bükreş 1985, 75-78.
- 24 Esmâ Şimşek, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme-Metinler)*, Elazığ 1990, 736-749 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 25 Umay Günay, *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum 1975, 480-491.
- 26 Oğuz Yorgancıoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Mağusa 1980, 178-180.
- 27 Songül Günaydın, a.g.t., 70-75.
- 28 Saim Sakaoğlu, a.g.e., 574-577.
- 29 Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (Akt.: Semih Tezcan), Ankara 1978, 272-282.
- 30 Fatma Yalçın, *Osmaniye'den Derlenen Halk Hikâyeleri ve Masallar*, Elazığ 1993, 69-79.
- 31 *Kosova Türk Halk Edebiyatı ...*, 194-196.
- 32 Umay Günay, a.g.e., 306-308.
- 33 Ruhi Kara, *Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler)*, Erzurum 1996, 66-67 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 34 Fikret Türkmen, a.g.e., 66, 67.
- 35 *Bulgaristan Türk Halk ...*, 154-156.
- 36 *Atsız, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, İstanbul 1990, 118.